

Снежана РАДИЋ

СОЦИЈАЛНО ОДЕЉЕЊЕ ОКРУЖНОГ НАРОДНОГ ОДБОРА У ВАЉЕВУ (1944–1947)

**– Прилог проучавању унутрашње организације и задатака
ОНО Ваљево –**

Одмах по ослобођењу Ваљева, 24. септембра 1944. године, приступило се формирању нове народне власти за ваљевски округ¹. Окружни народни одбор Ваљева (у даљем тексту ОНО Ваљево) обухватао је административну, територијалну и привредну целину, у коју су улазили град Ваљево и срезови: ваљевски, подгорски, колубарски, тамнавски и посавски. Друштвено-економски и политички живот ОНО Ваљево, одвијао се кроз одељења; управно, судско, финансијско, привредно, пољопривредно, војно, саобраћајно, социјално, здравствено, и културно – просветно.

ОНО Ваљево, као орган власти, живео је од 1944. године до 21. априла 1947. године, када су окружни народни одбори као територијалне јединице, укинуги. У овом периоду постојања, стално се развијао, обогаћивао новим садржајима, па сходно томе мењао организацију, обим и делокруг рада.

Ваљево и ваљевски крај у том периоду налазио се у изузетној тешкој економској ситуацији. Целокупан рад ОНО Ваљево у првим данима постојања био је окренут ка подизању привредног, социјалног и културног напредка, а пре свега био је усмерен према интересима и циљевима народно-ослободилачке борбе, која се још увек водила у неким крајевима наше земље. Ваљевска привреда била је разорена и у погледу људства и у материјалном погледу, али уз велики напор становништва ваљевског краја, постигнути су огромни резултати у нормализовању живота и рада.

У овом послератном периоду, као приоритетан задатак пред нову народну власт постављала се организација снабдевања становништва, сређивање тржишта, организовање и прикупљање помоћи, али пре свега брига о многобројним породицама жртава фашистичког терора. Тај крупан задатак ОНО Ваљево, успешно је остварио преко „Социјалног одељења”.

---

¹ Погледати „Гласник” бр. 9 и 10.

I ОРГАНИЗАЦИЈА

Социјални одсек почео је свој рад 4. октобра 1944. године, отварањем кухиње за исхрану радника у граду Ваљеву, породица НОВ, ПОЈ и заробљеника, намештеника по одсецима, ОНОО Ваљево и осталих сиромашиних грађана. Пресељењем Социјалног одсека у улици Војводе Мишића бр. 23, 7. децембра 1944. године, одсек је преузео сву бригу о социјалном старању народа у ваљевском крају. Начелник одсека била је Вида Миливојевић.

На основу одлуке донете на конференцији делегата ОНОО, одржаној у Повереништву социјалне политике у Београду, 11. фебруара 1945. године Социјални одсек у Ваљеву реорганизован је 19. фебруара 1945. године у Социјално одељење. Почетком 1945. године за начелника је постављен Момир Раковић и на том месту је био до априла исте године, када за начелника долази Мирко Оташевић. За повереника Социјалног одељења изабран је Божа Божић и на том месту остао је све време постојања Социјалног одељења.

Своју делатност Социјално одељење обављало је кроз одсеке:

1. Отсек за социјално старање – шеф Никола Храњец
2. Отсек за заштиту матере, деце и младежи – шеф Фрањо Клавора
3. Отсек за инвалиде и остале жртве рата – шеф Роксанда Томановић

Сваки срески народни одбор, као и ГНО Ваљево имали су Социјалне одсеке са по три одељка која су у потпуности одговарала одсецима Социјалног одељења при ОНО Ваљево.

Народна влада ФНРЈ и АСНОС доносили су законе на основу којих је Министарство, односно Повереништво за социјалну политику доносило уредбе, одлуке, наредбе, упутства и слало их социјалном одељењу, а ово даље, путем расписа на „знање и спровођење” одсецима при СНО.

Свако важније питање, везано за рад Социјалног одељења, изношено је пред Извршни одбор Председништва ОНО Ваљево, који је по томе доносио Одлуку, или давао сагласност.

Сви видови социјалне политике били су регулисани социјалним законодавством:

1. Законом о регулисању радних услова (закон је обухватао све радне слојеве и сва битна питања везана за рад – регулисање радног односа, одређивање минималних надница, радно време, забрана дечијег рада, заштиту мајки после порода и др. Такође, овај закон је предвиђао обавезу формирања слободних струковних организација – Синдиката.)

2. Закон о социјалном осигурању (осигурање у случају болести, незапослености, старости)

3. Закон о инвалидима (регулисао је збрињавање инвалида, али кроз њега се испољавала и сва захвалност читаве заједнице, инвалидима за учињену жртву.)

4. Закон о санацији села (регулисао је хигијенске, здравствене и културне услове села, „да би и наш сељак почео да живи бољим и достојнијим животом за човека“.)

5. Закон о заштити матере, деце и младежи (брига о трудницама и брига од најранијег детињства до адолесцентног доба – закон прописује оснивање саветовалишта, породилишта, дечијих диспанзера, домова, школских кухиња, библиотека, психотехничких завода за одређивање позива и др.)

Што се тиче саме организације одељења, од фебруара 1945. године до самог почетка 1947. године није било никаквих промена када долази до спајања Социјалног и Здравственог одељења почетком 1947. године. „Спајање при среским одборима извршено је много раније, а тако и при градским и већим месним одборима (Обреновац и Уб)“ (Извештај о раду Социјалног одељења – дел. бр. 2489 или 1947. године). То је довело и до промене назива, тако да је последњи назив-одељење (препис штамбиља):

Народна Република Србија
Окружни народни одбор
Одељење за соц. старање и народно здравље

бр. _____

_____ 194_____ године

Ваљево

Одељење за социјално старање и народно здравље имало је два одсека: 1) Отсек за социјално старање и 2) Отсек за народно здравље. Отсек за социјално старање имао је три реферата: 1) реферат за социјално старање и заштиту деце, младежи и матере 2) реферат за социјалне помоћи, инвалиде и остале жртве рата и 3) реферат за стамбена питања.

Повереник овог новог одељења био је Божа Божић, дотадашњи повереник Социјалног одељења.

II

ОБИМ И ДЕЛОКРУГ РАДА ОДЕЉЕЊА, ПРИКАЗАН КРОЗ ОТСЕКЕ ОДЕЉЕЊА

Социјална политика спроводила се кроз одређене облике и рад одељења, који се испољавао кроз бесплатну исхрану становништва у народним кухињама (социјално угроженог становништва, незапослених радника и њихових породица), акције прикупљања помоћи, сузбијање просјачења, доношења решења о социјалним помоћима (новчане, одеће и обуће), оснивању и организацији дечијих домова, прихватилишта за децу, избеглице и незбринуте, шегртских домова, домова старца, располагање становима и низ других послова.

Сва пружена помоћ била је сведена на ослањање на сопствене снаге и солидарност. Важило је „начело самопомоћи“ да „свака је-

диница народне власти: село, град, општина, срез, округ, област, федеративна јединица, дужне су у начелу, да се из властитих средстава побрину за жртве рата и друге социјалне штићенике. Помоћ са стране има се сматрати као допуна из нужде.” („Задаци, организација и рад социјалне политике” – 18. децембар 1944. година, деловодни бр. 287). И даље стоји да „помоћ треба издавати тако, да они који примају помоћ не окрње достојанство, већ да је осет као своје право”.

Да би се помоћ што потпуније спроводила, вршени су пописи свих социјално-угрожених, по категоријама и подручјима, уз исцрпне личне (пре свега о радној способности), породичне и имовинске податке.

– Одсек за социјално старање

Први вид помоћи, а што се узима за почетак рада социјалног одсека, касније одељења (4. октобар 1944. године) је отварање Народне кухиње у Ваљеву. Одељење је издржавало и водило кухињу до 7. децембра 1944. године, када ју је предало Социјалном одсеку ГНО Ваљево. Само за то време, подељено је 95.477 obroka хране социјално угроженом становништву. У том периоду прихватане су избеглице из Ужица, за које је подељено 3970. obroka. Потребне намирнице набављане су из залиха намирница ђачких мензи и од Црвеног крста у Ваљеву. Затим, коришћене су летине свих школских башти. Летина баште бивше Српске државне страже и добровољаца, а делимично и баште „Вистада”. Предузимане су акције широких размера по самом граду Ваљеву за прикупљање добровољних прилога, у природи. Поједине намирнице, углавном месо, хлеб, маст, кромпир, добијане су од Привредног одељења ОНО (на пр. меса 4946. килограма, 51586 хлебова, 331 кг. масти, кромпира 3200 кг и тд.). Народне кухиње су биле образоване на Убу и Обреновцу, а СНО – и Мионице и Ваљевске Каменице, зато нису имали услова. Осниване су и ђачке кухиње и мензе.

Рад народних кухиња, за разлику од осталих округа у Србији, успешно је спровођен у ваљевском округу, зато што су потребне намирнице набављане у самом округу. Стање је једино било мало теже у подгорском срезу, јер је он спадао у пасивне крајеве.

Једно од најхитнијих питања које је требало регулисати по ослобођењу била је репатриација. Она се односила на повратак наших људи у домовину, који су услед рата, или терора били приморани да напусте своје домове и били расути по разним земљама Европе, као ратни заробљеници, интернирци, присилни радници, избеглице (било их је и на Корзици) и у збегу (у Италији и Африци). Посматрано по нашим федералним јединицама највише репатриација било је у Србији, где су живеле десетине хиљада Словенаца. На дан ослобођења, у ваљевском округу, било је 1117 породица избеглица, од којих је у току 1945. године отишло својим кућама или на рад и колонизацију у Војводину, 989 породица. Кроз Ваљево је прошло и неколико транспорта избеглица и из других округа.

Породицама избеглица додељивана је новчана помоћ за повратак кући, обезбеђиван превоз, а док су боравили у ваљевском крају, била им је обезбеђена исхрана и смештај.

На територији ваљевског округа, било је преко 3000 заробљеника и 1193 интернираца, односно лица одведених на принудни рад. Одељење је водило бригу и помагало њихове породице новачно, према постојећим прописима.

У свим наведеним пословима, Социјално одељење, нарочито је помагало Друштво црвеног крста у Ваљеву.

У ваљевском округу било је 19 индустријских предузећа са више од 10 радника и 23 предузећа (са мање од 10 радника) у којима је било запослено 2123 радника. Од тога, највише их је било запослено у „Вистаду” – 1204 радника (од 10. јула 1945 „Војно технички завод”). Пред рат је у овим предузећима било запослено 2875 радника. Број радника у односу на предратни период био је много мањи, зато што је доста изгинуло, или онеспособљено у рату; и због привредног застоја изазваног недостатком сировина, машина и оштећења привредних објеката. Социјално – економско стање радника било је задовољавајуће до пред крај 1945. године, када се нагло погоршало, услед демобилизације и повратка заробљеника, што је се пре свега огледало кроз пораст незапослености. Незапослени радници као помоћ добијали су привремену новчану помоћ у износу од 100 до 400 динара и УННР-а пакете са текстилом, обућом и намирницама.

Преко народних власти сузбијано је просијачење. Томе је допринела додела УННР-а пакета. У том циљу подељено је 1050 пакета.

Најугроженије становништво, деца и труднице, као и поједине категорије радника били су заштићени, тако што су имали потрошачке књижице, карте Р1 и Р2 и дознаке Д1 и Д2. Збрињавање осталих слојева становништва (сеоског и градског) прешло је под бригу Отсека за исхрану при Одељењу за трговину и снабдевање, које је оснивало окружне и средске магацине. Такође, свим социјалним штићеницима био је осигуран бесплатан лекарски преглед, а ратним инвалидима било је омогућено бањско лечење.

Стари и изнемогли, који нису имали никога, неспособни за рад и без имања, збрињавани су у домовима старца у Вљеву и Обреновцу. Зграда дома у Ваљеву била је доста руинирана. Такође, није се посвећивала дужна пажња старим лицима, тако да су многи штићеници дома живели од „милосрђа комшилука”. Због неодговарајућих услова у Ваљеву и Обреновцу сви штићеници су пребачени у Дом старца у Шапцу. Старе особе које нису биле у дому, а нису имале средстава за живот, добијале су месечну новчану помоћ у износу од 500 динара.

Поред збрињавања старих особа успешан рад Социјалног одељења умањио је и неуспех у решавању стамбених проблема. Ипак, имајући у виду време, ситуацију, несташицу, не би требало да чуди податк да је закључно са 31. децембром 1946. године оспособљено свега 13 станова, и то 12 у Ваљеву и 1 у Мионици.

– Одсек за инвалиде и остале жртве рата

Да би се што потпуније спровела социјална заштита ратних инвалида и осталих жртава рата, Повереништво социјалне политике својим актом од 3. априла 1945. године наредило је да се изврши организација удружења ратних инвалида у ваљевском округу. Уједно је достављен нацрт привремених правила удружења ратних инвалида. На основу пописа утврђено је да на територији ваљевског округа има 3266 личних и породичних инвалида.

Оснивачка скупштина Удружења ратних инвалида, одржана је 29. априла 1945. године. За скупштину је било изабрано 84 делегата, који су представљали 1680 чланова удружења, док је на скупштини присуствовало 63 делегата. Изабрани су Окружни управни и надзорни одбор Удружења ратних инвалида. Управни одбор је имао 7 чланова, а председник је био Тихомир Милисављевић адвокат из Ваљева, а надзорни одбор имао је 5 чланова, а за представника је изабран Света Стевановић пензионер из Ваљева. На овај начин, брига о инвалидима је институционализована.

На територији ваљевског округа није било погодне зграде која би се могла употребити за инвалидски дом.

Сви облици помоћи, издавани су на основу решења. Новчане помоћи су биле тренутне и додељиване су породицама избеглица и тренутно угроженим породицама (обично незапослених радника); и трајне које су додељиване ратним инвалидима и њиховим породицама и осталим жртвама рата (породицама палих бораца у НОБ-у, породицама убијених политичких радника, убијених у интернацији и по логорима). Само у 1945. години издато је 5672 трајна решења.

Сва решења о трајним и привременим новчаним помоћима и помоћима у натури (храни, одећи, и обући), додељивале су среске комисије при Социјалним одсечима на основу одлука и упутстава Националног комитета ослобођења Југославије.

И поред несумљивог успеха у раду на социјалном старању, запажени су недостаци у раду МНО-а, јер се стварно старање и пружање помоћи није спроводило на терену, него административним пословањем у канцеларијама. Регистровани су случајеви мита и корупције при издавању решења за тренутне доделе помоћи, породицама којима социјална помоћ није била потребна (на пример у подгорском срезу). Зато је од средине 1945. године била устаљена пракса, да се периодично врши ревизија донетих решења. Укидане су на пример помоћи породицама чији су се чланови (храниоци) вратили из заробљеништва (на. пример у 1945. години са 604 заробљеничка решења, крајем године број је опао на 286. решења). И поред ових мера, ове помоћи су представљале велики терет за Министарство социјалне политике и тек крајем 1945. године, када су неке помоћи (личним инвалидима, пензионерима, њиховим породицама и др.) пребачене на терет Министарства народне одбране и буцете федералних јединица, Министарство социјалне политике осетно је финансијски било растерећено.

– Одсек за заштиту матере, деце и младежи

Према попису, социјално-угрожене деце у ваљевском округу било је 9337 деце. У ту категорију сврставана су: деца без родитеља, без једног од родитеља, сиромашних родитеља, деце за преваспитавање, морално посрнула, глувонема, слепа и дефектна деца. Савесним спровођењем помоћи од стране Социјалног одељења, доста је смањен број социјално угрожене деце, јер је управо број деце сиромашних родитеља био највећи – 6033 детета. Побољшању ситуације доста је допринело организовање дечијих домова и прихватилишта у ваљевском округу.

Према упуству организације дечијих домова у Србији од 10. јула 1945. године (којег су се морали придржавати домови који су основани и они који су у оснивању) од особља дом је требало да има управника дома, васпитаче, лекара, болничарке, економа, књиговођу, магационера, куварицу, редаре (чистачице, праље, шваље и обућаре); а од просторија: кухињу, трпезарију, собу за дневни боравак, спаваће собе, канцеларије за особље, амбуланту, изолациону собу, вешерницу, умиваоницу, купатило и помоћне просторије. Оваква организација била је услов за пријем дома од стране комисије, иначе могао је да ради само привремено. И управо зато, што ће се видети из кратког прегледа дечијих домова у ваљевском округу, многи домови су радили свега по пар месеци.

Почетком 1945. године, образовано је у Ваљеву привремено дечије прихватилиште за децу из округа, која су одлазила на опоравак у Бугарску.

– *Дечији дом у Боговађи* – први дечији дом основан у ваљевском округу био је смештен у Српском избегличком дечијем дому у Боговађи, основаном у септембру 1942. године. Дом је могао да прими 120 деце. Међутим због одласка деце из ваљевског округа на опоравак у Бугарску (око 200) у дому је било 95 деце. Зграда дома била је власништво IX-пододбора Друштва црвеног крста у Београду и налазила се удобром стању. Дом се састојао од две велике сале, трпезарије и девет мањих просторија и кухиње у посебној згради. Управник дома била је Мила Поповић.

Према наређењу Министарства социјалне политике Србије дом је укинута 11. марта 1946. године. Зграда и сав инвентар предати су Главном одбору Друштва црвеног крста Србије за потребе Дечијег летовалишта црвеног крста. Сва деца из дома смештена су у дечији дом на Убу.

– *Дечији дом у Ваљеву* – основан је почетком 1945. године. Био је смештен у тзв. кући Ракића, у улици Гођевачка бр 28. У дому је било око 40 деце. Славојка Мишић била је управник дома. Дечији дом у Ваљеву расформиран је 11. септембра 1946. године, када је зграда са инвентаром предата Средњошколском интеранту у Ваљеву.

У Ваљеву су поред дечијег дома, постојала и два шегртска дома.

– *Шегртски дечији дом у Ваљеву* – образован је средином 1945. године, на иницијативу Месног синдикалног већа у којем је било смештено 45 деце узраста од 15–17 година. У почетку, управник дома био је Александар Живковић, а касније за управника постављена је Деса Обрадовић. Сви ученици дома били су на изучавању заната у Војно-техничком заводу.

Такође, при Војно-техничком заводу постојао је дом за ученике завода, у којем је било 30 ученика. Дом је био малог капацитета и није имао одговарајуће потребне услове (недовољно простора, постељине, одеће, обуће) за смештај свих ученика који су били у заводу на изучавању заната – њих 206. Сву бригу о дому водио је Војно-технички завод.

– *Дечији дом у Обреновцу* – основан је почетком 1945. године у који је могло да се прими око 25 деце. Зграда дома била је мала. Управник дома био је Вукотић Сава. Током 1946. године дом је расформиран.

Уместо дечијег дома у Обреновцу, у посавском срезу формиран је *Дом ратне сирочади у Забрежју* у којем је било смештено 50–80 деце. Управник дома била је Милојка Јосиповић. Дом је имао добре услове за рад (зграду и опрему). Међутим, није имао повољну локацију (близу Саве па је претила маларија и у близини се налазио магацин са експлозивом).

– *Дечији дом ратне сирочади „Милена Ситарница”* основан је на Убу 25. фебруара 1946. године, а већ јула месеца те исте године, дом је укинут. Дом је основан на иницијативу антифашистичких организација у једном делу зграде расадника. У дому је било смештено од 20–30 деце. Главни разлози за расформирање дома су недовољан број просторија, сиромашан инвентар, као и мали број деце. Управник дома била је Цана Везилић.

Све домове издржавало је Министарство социјалне политике Србије. Поред тога домови су добијали помоћ од друштвених организација и од појединаца. Деца у домовима имала су обезбеђену храну, одећу и обућу. Израчуната је просечна цена коштања једног детета (она је износила 1.500. – динара месечно).

У домовима су била смештена деца из свих крајева наше земље: Ваљева, Београда, Лесковца, Краљева, Косовске Митровице, Бања Луке, Осијека и других места.

Поред дечијих домова, у Ваљеву је у 1946. години основано и дечије обданиште у којем је било око 25 деце. Олга Јеличић била је управник обданишта.

III

НАЧИН СРЕЂИВАЊА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ СОЦИЈАЛНОГ ОДЕЉЕЊА

Начин сређивања архивске грађе овог одељења исти је као и код свих до сада архивских сређених одељења фонда Окружног народног одбора Ваљево (погледати „Гласник” бр. 21–22 стр. 141). Целокупна грађа овог одељења сложена је у 14 архивских кутија. Сам начин сређености архивске грађе овог одељења омогућава истраживачима да на лак начин дођу до жељених података о првим организованим облицима наше социјалистичке власти.